

BATUM MİLLETVEKİLİ AHMED FEVZİ (ERDEM) VE ŞAVŞAT OLAYI

AHMED FEVZİ (ERDEM) BATUM REPRESENTATIVE AND ŞAVŞAT EVENT

Doç.Dr.Serpil SÜRMELİ*

3 Mart 1878 Ayastefanos/Yeşilköy geçici antlaşmasının 19. ve 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'nın 58. maddeleri gereğince Rusya'ya savaş tazminatı olarak bırakılan Kars, Ardahan ve Batum Sancakları (Elviye-i Selâse) kırk yıl Rus işğâlinde kaldıktan sonra, 3 Mart 1918'de akdedilen Brest Litovsk Antlaşması ile anavatana yeniden kavuşmuş, bu antlaşmanın 4. maddesi ile de, üç sancak ahalisine komşu devletler ve özellikle Osmanlı Devleti ile uzlaşarak kendi mukadderatını tayin etme hakkı tanınmıştı. Mayıs 1918'den itibaren hükümet, mülkî teşkilatlanmayı ve halkoylaması hazırlıklarını yürütmek üzere Kars, Ardahan ve Batum'a bir heyet göndermiş bu sancaklarda önce nüfus sayımı, ardından da plebisit yani halkoylaması yapılmıştı. 1918 Haziran'ında başlayan halk oylaması en son 14 Temmuz 1918'de Batum'da gerçekleşmiş, oylama sonucunda Üç Sancak ahalisi kendi geleceklerini tayin hakkı ve tercihini Osmanlı Devleti'ne iltihak kararı olarak kullanmıştı. Halkın tercih ve kararının Osmanlı Devleti lehine çıkması ve bu sonucun kesinleşmesi üzerine 14 Eylül 1918'de Batum Vilâyeti'nin teşkilatı hakkında bir karamâme¹ çıkarılmıştı. Fakat Batum Vilâyeti daha teşkilatlanmasını tamamlayamadan 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ve bunun 11. maddesine ek bent olarak hazırlanan hükmün 11 Kasım 1918'de yürürlüğe girmesiyle, anavatandan bir kez daha koparılmış, bu defaki işğâli ise İngilizler gerçekleştirmişti. Kısa bir süre

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, 25240/Erzurum.

¹ Bu karamamenin 1. maddesine göre teşkil edilen Batum Vilâyeti Batum ve Kars sancaklarından oluşmakta idi. Batum Sancağı, Orta Batum, Çürüksu, Borçka, Maradit, Aşağı ve Yukarı Acara, Artvin, Ardanuç, Şavşat kazalarıyla, otuzbeş nahiyeyi, Kars sancağı ise Ardahan, Göle, Çıldır, Nefs-i Kars, Şüregel, Akbaba, Zaruşad, Sarıkamış, Horasan, Kağızman, Nahçıvan, Oltu, Tavuskerd, Poshof kazalarıyla, altmışbeş nahiyeyi kapsamakta idi (Takvim-i Vekâyi, No:3345, 15 Eylül 1334/1918, Düstûr, Tertib-i sani, X, Evkâf Matbaası, İstanbul, 1928, s.586; S.Esin Dayı, Evliye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, s.66).

sonra Batum Vilâyeti'ni terk etmeye karar veren İngilizler, aldıkları bu kararda yerlerini almak üzere işgâl tercihlerini Gürcü ve Ermenilerden yana kullanmayı da ihmal etmemişlerdi.

Rusya'da Bolşevik İhtilâli (25 Ekim/7 Kasım 1917) ile meydana gelen gelişmeler, Bolşevik-Rus ordusunun Transkafkasya'yı Bolşevikleştirmedeki başarısını göstermiş, bu durum dış politikasını Misak-ı Millî çerçevesinde şekillendiren Türkiye'nin, tüm dikkatini Bolşeviklerin harekât hattı üzerindeki bölgeye yoğunlaştırmasına sebep olmuştu.

Bolşevik-Rus ordusunun Transkafkasya'da tek anti-Bolşevik devlet olarak kalan Gürcistan'a karşı 19 Şubat 1921'de resmî savaş ilânıyla harekete geçmesi, yakın izlemede olan Türkiye'yi de hareketlendirmiş, Misak-ı Millî sınırları içerisinde yer alan ve Gürcü işgâlinde bulunan Ardahan² ve Artvin'in³ Türkiye'ye verilmesi için Gürcü Menşevik Hükümeti'ne 22 Şubat 1921'de bir nota göndererek, 23 Şubat 1921'de bu iki kazanın işgâl olunacağını bildirmişti⁴. Şark Cephesi Kumandanlığı'na bağlı birlikler, notada belirtildiği üzere 23 Şubat sabahı Ardahan'a girmiş, 1 Mart 1921'de Hopa'dan hareket eden Yenibahçeli Şükrü Bey kumandasındaki kuvvetler de⁵ 6 Mart 1921'de⁶ Artvin'i teslim almışlardı.

Ardahan'ın 23 Şubat 1921'de Gürcülerden teslim alınarak, kente Türk bayrağının çekilmesinin ardından T.B.M.M Hükümeti Temsilcisi Yedeksubay Filibeli Hilmi Bey⁷ İdare-i Mülkiye Amiri sıfatıyla mahallî idareyi tesis etmeye

² 13 Nisan 1919'da Güneybatı Kafkas Hükümeti'nin İngilizler tarafından dağıtılmasından sonra, İngiliz işgâl kuvvetlerinin yardımıyla Ardahan'ın Kura ırmağı solunda kalan kesimini Gürcüler, sağ tarafını ise Ermeniler işgâl etmişti.

³ 17 Aralık 1918'de İngiliz işgâli altına giren Artvin, bu tarihten beş ay sonra İngiliz kuvvetlerince Şavşat ve Hopa ile birlikte Gürcü işgâline bırakılmıştı.

⁴ M.Adil Özder, Kurtuluşunun 50. yılı Dolayısıyla Artvin ve Çevresi, 1828-1921 Savaşları, Ankara, 1971, s.221-222.

⁵ Bu kuvvetler 11. Piyade Alayı'nın 1. ve 3. Taburları ile, bir Dağ Topçu Taburu'ndan oluşmakta idi.

⁶ Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri, Bombardıman İşgâl ve Kurtuluş Tarihleri, 1911-1922, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1977, s.8.

⁷ Filibeli Hilmi Bey, 1885'te Artvin'in Şavşat ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra Harbiye'ye girerek piyade teğmen rütbesiyle mezun oldu. Yüzbaşı iken ordudan ayrıldı. İttihat ve Terakki Fırkası'nda aktif olarak yer aldı. Zaman içinde Artvin ve Şavşat'ta tarım ve ticaretle meşgul oldu. T.B.M.M'nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde anavatana katılan Ardahan'dan milletvekili seçilerek 30 Temmuz 1921'de meclise katıldı. I. Dönem'de milletvekilliği sona erince Şavşat ve İstanbul'da ticaret hayatını sürdürdü. Bu arada İttihat ve Terakki Fırkası'nın yeniden toparlanıp iktidara gelmesi için eski İttihatçılar tarafından kurulan gizli örgütte yer aldı. 14 Haziran 1926'da ortaya çıkarılan Mustafa Kemal Paşa'ya suikast girişimi ile ilişkisi olduğundan tutuklandı. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde

başlamış, kendisine 25 Mart 1921'de karargâhıyla Ardahan'a gelen II. Fırka Kumandanlığı da yardımcı olmaya çalışmıştı.

II. Fırka'nın Ardahan'a gelişinin haftasında mutasarrıflık makamına Borçka, Artvin, Ardanuç ve Şavşat'ın bütün nahiyeleri ile Ardahan, Poshof, Çıldır kazalarının mülkî idarelerini de kurmak üzere ek görev verilmiş, böylece Filibeli Hilmi Bey, idare-i mülkiye amiri olarak kaymakam ve nahiyeye müdürlerini atamaya başlamıştı.

Bu gelişmeler olurken bölgede durum oldukça karışık, II. Fırka Kumandanlığı'nın işi de oldukça zordu. O sırada Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında savaş devam ettiğinden II. Fırka'nın karma birliklerinden oluşan üç alay piyade ve bir alay süvariden ibaret kuvveti Ahışa/Ahıska, Ahılkelek, Acara ve Batum civarında bulunmakta, gerektiğinde Sovyet Rusya ile Gürcistan arasındaki savaşla yakın temasta olup, Gürcüler aleyhinde savaşa girmek için, her an emre hazır bir şekilde beklemekte idi. Bununla birlikte anavatana yeni katılan yerlerin mülkî idaresinin oluşumuna yardımcı olan II. Fırka Kumandanlığı, Filibeli Hilmi Bey'in mutasarrıf vekili olarak seçtiği ve tayin ettiği memurların atama işlerine karışmamakta ancak görevlerinde liyakat gösteremeyenlerin memur ve subay bulundukça, bunların yerlerini alması sağlanmakta ve Ankara Cephe Kumandanlığı, civar vilâyet ve mutasarrıflıklarla haberleşerek memur talep ve tayini için uğraşmakta idi.

Tabii bu işlemler sürdürüldüğü sırada hem mülkî, hem askerî işlerle uğraşan fırkanın en çok düşündüğü şey, vatanın selameti ile ilgili iki önemli mesele üzerine idi. Bunlardan biri temas halinde bulunan Sovyet Rusya ordusuyla arayı bozmaksızın hükümet lehine başarı sağlamak, diğeri bölgenin her tarafında meydan bulan siyasî akımların önüne geçmektir. O zaman bölgedeki duruma bakıldığında, Ermeniler de dahil olmak üzere her millet ve hükümet, kendi hesabına propagandalar yaptıkları için, Osmanlı Bolşevikleri de Ahıska'da bütün kuvvetleriyle çalışmakta idiler. Genel bir şekilde bu bölgenin her tarafında Bolşevik olmak, Menşevik kalmak, Gürcülere katılmak ve Acara Hükümeti'ne dahil olmak şeklinde yapılan çeşitli propagandalar karşısında halk

yapılan yargılama sonunda suçu sabit görüldü ve 26 Ağustos 1926'da verilen ölüm cezası gereğince asılarak idam edildi. (Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem 1919-1923, III, T.B.M.M Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s.121-122).

* Metin içinde geçen Sovyet Rusya'nın resmi ismi, Rossiskaya Sotsialistiçeskaya Federativnaya Sovetskaya Respublika'dır. (Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti).

şasırp kalmış bir durumdaydı. Bu arada Batumlu Sancakbeyoğlu Mehmed Bey⁸ ve taraftarlarının da çalışmakta oldukları bağımsız Acaristan'a katılması için bu havalı, özellikle de askerden ve ciddi hükümet adamlarından yoksun buldukları Artvin, Ardanaç, Şavşat ve Borçka halkını kandırmaya yönelik sözlü propagandalarını arttırdıklarına dair haberler alınmakta fakat mümkün olan bu kışkırtmalar için herhangi bir ipucu elde edilememekte idi. Bu propagandalar sebebiyle Çıldır, Ardahan ve Meşe Ardahan⁹ ahalisi, 1918'de olduğu gibi heyecan içinde nüfus yoğunluğunu bahane ederek, köylerden aile aile belge almak suretiyle içerilere göç etmek üzere müracaat etmekte idiler. Ardanaç'ta ortalığa yayılan dedikodulardan dolayı Kaymakam Vekili Ali Rıza Efendi'nin yerine Ahıskalı Zeki Efendi'yi seçmek mecburiyetinde kalınmış ancak çok geçmeden o da siyasî propagandaların kötü etkisi ve tehlikesini görerek görevden affı için birkaç kez II. Fırka Kumandanlığı'na başvurmuştu.

Ardahan ve Artvin'in anavatan topraklarına katılmasının ardından, mahallî hükümetleri kurmak için çalışmaların sürdüğü günlerde durumun bu derece kaşık olması, en küçük bir müsamahanın telafisi mümkün olmayacak olayları doğurabilme ihtimalini düşündürmekte, bunu göz önünde bulunduran II. Fırka Kumandanlığı tehlikeli propagandaların önüne geçmek için önemli haberleşmeler ve acilen yapılması gereken millî işlerle meşgul olmakta idi. Bunun yanı sıra adliye, jandarma ve hükümetin her türlü memurdan mahrum olması dolayısıyla fırka, hükümete aid her çeşit görevi yerine getirmek, Rus, Gürcü ve Ermeni idaresinden daha yüksek ve adil bir idare kurmak için gece-gündüz, Cuma tatil demeden çalışmakta idi¹⁰.

Yukarıda da belirtildiği üzere, anavatanı yeni katılan Ardahan ve Artvin'in mahallî teşkilatlanması sırasında yaşanan zorluklar ve sıkıntılar, aynı zamanda sınır ötesinde kalan bölgelerde siyasî kaşıklığın devam etmesi ve bunun sonucu birtakım propagandaların henüz Türk sınırlarına dahil olan bu yerlerdeki olumsuz etkileri gayet açık bir şekilde görülmekte, doğal olarak zaten var olan askerî hassasiyetleri artıran bir sebep teşkil etmekte idi.

İşte bu sırada Şavşat'ta meydana gelen bir olay, bölgedeki mevcut durumu sosyal ve siyasî yönüyle bir başka boyut ve hassasiyete taşıdı. Batum Milletvekili

⁸ Sancakbeyoğlu Mehmed Bey, milliyetçi bir İslâm Gürcü olup, Brest Litovsk Antlaşması'ndan beri Batum'un Türkiye'ye verilmesi konusunda şiddetle Türkiye'ye aleyhtar bir politika izlemekle tanındı. 1918 sonunda İslâm Gürcistan'ı Tahlis adı altında siyasî bir cemiyet kurdu ve başkanlığını üstlendi. Bu cemiyet vasıtasıyla Türkiye aleyhinde propagandalarını sürdürdü. (Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi, K.63, D.17, F.16, K.6, D.18, F.7).

⁹ Meşe Ardahan, bugünkü Hanak bölgesi ve köyleri (Enver Konukçu, Ardahan Tarihi, Ardahan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara, 1999, s.22-23).

¹⁰ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, K.96, G.19, B.19-14.

Ahmed Fevzi Efendi¹¹ ile doğrudan ilgili olan ve 13 Nisan 1921’de gerçekleşen bu olay, o tarihlerde Şavşat Kaymakam Vekili Hamşızade İsa Bey tarafından şöyle rapor edilmekte idi:

“13 Nisan 1921’de Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi birtakım silahlı kişilerle hükümete geldi. Aynı zamanda Satlel¹²/Şavşat’ta ahali de yığılmıştı. Ahaliye “sizi buraya istemedim, niçin geldiniz” diye sordum. Ahali “bizi Ahmed Fevzi Efendi istemiştir, onun için geldik” dediler. Milletvekili Ahmed Fevzi’ye “bu ahaliyi niçin yığdınız Şayet ahaliyi yığmak lâzımsa hükümete haber vereyiniz. Biz ahaliyi toplardık” dedim. Ahmed Fevzi “böyle bir toplantıya benim hükmüm vardır. Yeni hükümet yapacağım” cevabını verdi. Ben bunlarla fazla sözü uzatmadım. Çalışma odasına geldim. Ahmed Fevzi Efendi ise okulun balkonunda kaldı. Bu kanunsuz hareketin sebebi hakkında halen Borçka Mal Müdürü olan Mustafa Efendi eliyle toplantının amacı hakkında bilgi almak için bir yazı yazıldı.

“Ahmed Fevzi Efendi, bu defa yeğeni Zihni Efendi’yi yanıma gönderdi. Zihni Efendi içeriye silahlı girdi. omzunda iki lüleli Belçika tüfeği vardı. Zihni Efendi bize, “Ahmed Fevzi Efendi ile işi olan Ahmed Fevzi Efendi’nin yanına gitsinler. Ahmed Fevzi Efendi buraya gelemes ve gelmiyor”. Bunu takiben Jandarma Kumandan Vekili Çanşiroğlu Hasan Efendi’yi silahlı olarak gelenlerin isimlerini yazmak üzere gönderdim. Silahlılar Hasan Efendi’ye “bizim içimizde hükümet adamının işi yoktur” diyerek aralarına sokmadılar, kovdular. Durum böyle olunca artık biz hükümet tarafından fazla müdahale edemedik. Toplantının amacını öğrenmek isteyen halk ile Ahmed Fevzi Efendi’nin adamlarından bir kısmı okulun balkonunun etrafında toplandılar. Ahali

¹¹ Ahmed Fevzi (Erdem), 1885’de Şavşat’a bağlı Çayağzı köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamladı. 1904’te İstanbul Darülhilafe Okulu’nda eğitim gördü. Darülfünûn Hukuk’ta öğrenimini sürdürürken, Mondros Mütarekesi’nin imzalanması üzerine memleketinden çağrıldı ve Şavşat Müftüsü oldu. Erzurum’da Mustafa Kemal Paşa’nın kendisiyle temasa geçip, millî direniş için talimat vermesiyle çalışmalara başladı ve arkadaşlarıyla Kuva-yı Milliye Teşkilatı’nı kurdu. T.B.M.M’nin I. Dönemi’ndeki seçimlerde Batum Milletvekili olarak 3 Haziran 1920’de meclise katıldı. Şer’iye ve Evkaf Komisyonu’na seçildi. Bir süre Konya çevresinde Millî Mücadele’nin amaç ve hedefleri hakkında halkı aydınlatmak için görevlendirildi. İngilizlerin Batum’u tahliyesi ve Gürcü işgâli üzerine Batum milletvekilleri Akif ve Nurettin Beylerle Doğu Cephesi’nde çalışmak üzere 8 Eylül 1920’de Genel Kurul kararıyla meclisten süresiz izinli sayıldı. Doğu Cephesi Kumandanlığı’nın bildirmesi ile 7 Ağustos 1921’de görevi sona ererek, mecliste tekrar milletvekili olarak yerini aldı. I. Dönem Milletvekilliği bittiğinde memleketine döndü. 1932-1936 yılları arasında Şavşat Belediye Başkanlığı yaptı. 24 Ekim 1974’te vefat etti. (Türk Parlamento Tarihi, III, s.144-145).

¹² Satlel (Söğütlü) Bugünkü Şavşat ilçesinin 7 Temmuz 1921’e kadar yönetim merkezi.

tarafında olan Zihni Efendi, Ahmed Fevzi Efendi'ye bir toplantı yapmaya yetkisi olup olmadığına hükümetin güveni olmadığı ve eğer buna ait bir belgesi varsa göstermesi icap ettiği uyarısında bulundu. Ahmed Fevzi Efendi, üzerinde fotoğrafı yapışık olan bir kağıdı "İşte benim emrim budur, bu emir bana Mustafa Kemal Paşa tarafından verilmiştir" diyerek gösterdi ve Zihni Efendi'yi başkan, Kotetris¹³ köyünden Molla Yusuf'u üye tayin ettiğini ve artık hükümetin Rabat'ta¹⁴ bulunacağını ve ahalinin işlerine bakacağını bildirerek Rabat'a hareket etti.

"Ahmed Fevzi Efendi ahaliye hitaben Mustafa Kemal Paşa'dan kendisine verilen emir üzerine yanında muhafız olarak yüz kişi bulunacağını, yedi sene askerlik etmeyeceklerini söylemiştir¹⁵.

Şavşat Kaymakam Vekili İsa Bey, Ahmed Fevzi Efendi tarafından hükümet önünde toplanan ahaliye, Mokda¹⁶ köyüne mensup Şahin Ağa isminde bir şahsın da, Artvin'i Bolşeviklerin bastığı, bunların Borçka'ya gelerek Osmanlı bayraklarını ayakları altında çiğneyip, parçaladıklarına dair, bir konuşma yaptığını ve bu konuşmanın orada bulunan ahalinin heyecanlanmasına ve maneviyatlarının bozulmasına neden olduğunu¹⁷, belirtirken, kendisinin Şahin Ağa'nın yanına giderek nasihat ettiğini, "Böyle Osmanlı bayrağının Bolşevikler tarafından yırtıldığını söyleme, senin için iyi olmaz" dediğini, ancak onun "Bunu ben değil, bütün Artvin ağaları söylüyor. Ben de onlardan öğrendim"¹⁸ sözlerini sarfettiğini bildirmekte idi.

İsa Bey Şavşat'ta 13 Nisan 1921'de meydana gelen bu olayı Ardahan Mutasarrıf Vekili ve II. Fırka Kumandanı Albay Ziya Bey'e kendi ifadesiyle "hemen aynen ve derhal" rapor etmiş, Ziya Bey de bu rapora atfen Şavşat olayını 14 Nisan 1921'de Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya iletmışti¹⁹.

Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi'nin doğrudan ilgili olduğu Şavşat olayı ve Kaymakam Vekili İsa Bey'in raporunun Ardahan Mutasarrıfı ve II. Fırka Kumandanı Albay Ziya Bey'e ulaştığı 14 Nisan 1921'de, Ardahan'da Ali

¹³ Kotetris, Bugün Şavşat'a 14 km, Artvin'e ise 79 km uzaklıkta bulunan ve şimdiki adı Kireçli olan köy.

¹⁴ Ribât/Rabat, şimdiki adı Köprülü olan köy. Şavşat'a 14 km. Artvin'e 79 km. uzaklıktadır.

¹⁵ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-10.

¹⁶ Mokda, Şavşat'a 20 km, Artvin'e 85 km uzaklıkta bulunan, bugünkü Savaşköy'ün eski adıdır.

¹⁷ TİTE Arşivi K.96, G.19, B.19-14.

¹⁸ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-10.

¹⁹ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-8.

Paşaoğlu Mehmed Nuri isminde bir casusun yakalanması²⁰ bu iki olayın birbiriniyle örtüştüğü şüphesini uyandırmıştı.

Ardahan'da yakalanan casus Mehmed Nuri ile ilgili ortaya çıkan ve gelişen olay, II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey tarafından şöyle rapor edilmekte idi.

“Birgün öğleden sonra resmî makamımda bulunurken posta eri, bir genç kâtibin görüşmek istediği haberini verdi. “Gelsin” dedim. İçeriye ak çehreli az şaşı ve iri gözlü sivil kıyafette, ince orta boylu, yaklaşık 19-20 yaşlarında birisi girdi. Şivesindeki ifadesine bakılırsa, az çok tahsil görmüş bir Osmanlı olduğu, hatta kendisi Batum-Artvin havalisinden bu tarafa bir iş bulmak üzere geldiğini ve esasen Kafkasyalı olup, babasının savaşta Osmanlı tarafına geçerek bu şekilde yarbay iken paşalık rütbesi alan Ali paşa adında birisi olduğunu ve onunla birlikte bizim tarafa geçtiğini ifade etti. Kafkasya'dan beş-altı sene önce gelen bir adamın Osmanlı şivesiyle ifade etmesi mümkün olamaz diyerek şüphe ettim. Okur yazarlığı olup olmadığını sordum ki, pek ziyade muhtaç olduğumuz memurlardan biri yerine tayin edeyim. Olumsuz cevap vermesi üzerine şüphem arttı. Tekrar “Kafkasya'da Türkçe ile Rusça genel bir lisan hükmündedir” diye masa üstünde bulunan bir Rusça kitabı önüne sürüp okumasını teklif ettim. “Bilmem” dedi ihtimal Rusça'da okur yazar değildir zannıyla herhalde maksadını ifade eder diye Rusça birkaç kelime konuşmak istedim. Yine bilmem demesi üzerine şüphelerim kuvvetlendi. İşin sarpa saracağını anlayarak, ben bir şey demeden koynundan cüzdanını çıkarıp fotoğraflı belgesini ve cüzdanını gösterdi. Daha tanınmış kişilerin ki, bunların arasında hükümet için zararlı olarak bilinen Sancakbeyoğlu Mehmed, Aksakaloğlu Mustafa, Cumhuroğlu Mustafa ve Hamşioğullarından Ardahanlı Celâl Beylerin isimlerinin yazıldığı bulunduğuna gördüm. Bunun üzerine önemli bir adam olduğuna hükmederek ve onu posta erinin yanına katarak soruşturma yapmak üzere Kurmay Başkanı Binbaşı Mustafa Bey'e gönderdim. Telefonla arayarak da gönderilen şahsın şüpheli ve önemli bir kişi olduğunu, layık ile soruşturma yapılmasını istedim.

“Mustafa Bey'in yapmış olduğu soruşturma sonucunda Ali Paşaoğlu Nuri bir İngiliz casusu imiş. Üstünde İstanbul'da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Zeki Paşa'nın bir kartı ortaya çıktığı gibi, Tiflis'teki İngiliz Yüksek Temsilcisi tarafından özel bir talimatla, iki kere Anadolu içlerinde Ankara'ya kadar dolaşmış. Ankara'da yakalanıp sorgulanmış, şüpheli görüldüğünden sınır dışı olarak memleketi olan Kafkasya'ya sevkedilmesine karar verilmiş, muhafaza altında Sivas üzerinden Erzurum'a götürülürken Sivas Valisi Reşid Paşa'yı

²⁰ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-8.

görüyor, kalpağının astarı içinde dikili olan belgesini ona gösteriyor. Esasen İstanbul'dan aldığı talimat gereğince, Reşit Paşa'ya söyleyecekleri de varmış, onları da söylüyor. Sonra Reşid Paşa, Sivas'taki Kolordu Kumandanı'ndan Nuri için yeni bir belge alıyor. Bu alınan özel sevk belgesi sayesinde Sivas'tan sonraki seyahati serbest bir hale geliyor.

“Reşid Paşa'dan aldığı talimat ile Erzincan'da ismini hatırlayamadığım birisiyle, Erzurum'da Tefvîk Efendi ile görüşüyor. Bu şekilde sınırı serbestçe aşmış, Batum'a gidiyor. Ermeni harekâtının ardından Kars'a geliyor. Batum Milletvekili Akif Bey'den, B.M.M.'deki fikirleri öğreniyor. Birçok subayla ahbab oluyor. Halen Kars Milletvekili o zaman Kars Vali Muavini olan Fevzi Bey'den (?) Ankara'ya yeni bir belge koparıyor. (Zannediyorum bu belge de üzerinde çıkmıştır) Bu sırada yine tutuklanarak Kars'tan sınır dışına çıkarılıyor. Üçüncü defa yine özel bir görevle Batum tarafına gidiyor. Bir süre Artvin, Şavşat çevresinde, köylerde dolaşılıyor. Artvin Kaymakam Vekili Ömer Kâmil Efendi ile tanışıyor kendisini polis hafiyeliğine tayin ettiriyor. Daha sonra merkezin halini anlamak üzere Ardahan'a geliyor, belgeyi ele veriyor. Bu gibi başından geçen olayları Nuri'nin itiraf etmesiyle, onun bir casus olduğu anlaşılıyor. Bunun üzerine ifadesinin yazılı alınmasına ve tutuklanmasına lüzum görüldü.

“Casus Nuri'nin itiraflarına göre, Artvin ve Ardanuç'ta bulunup Sancakbeyoğlu Mehmed Bey'le birlikte çalışanların ve bunların içinde en çok ilgili olanın Aksakaloğlu Mustafa olduğu Cumhuroğlu Mustafa'nın da aynı safta bulunup, bunların aldatmalarına kapıldığı ve alet olduğunun anlaşılması üzerine önemli bir olayın hemen arefesinde olduğumuza kesinlikle hükmettik. Her tarafa gizli emirler vererek olayların önüne geçmek için geceyi gündüze katarak çareler aramakta iken, Şavşat'tan gelen bir posta, bize uykuyu haram eden bir yazıyı verdi”²¹.

II.Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey'in casus Nuri'nin yakalanması ve onun verdiği ifadeler doğrultusunda bölge üzerinde muhtemel olabilecek olumsuz gelişmelerden endişe duyulduğunu ortaya koyması gayet doğaldı. Ardahan'da hemen bu olayın arkasından, Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi'nin sebep olduğu Şavşat olayını bildiren yazının gelmesi duyulan endişelerin onlara uykuyu haram edecek kadar güçlü kıldığı da açıktı.

Bu arada Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat'ta başlattığı olay onun buradan Rabat köyüne hareket etmesi ile bitmemişti. Olayın devamı ve takibatı Şavşat Kaymakam Vekili İsa Bey tarafından şöyle rapor edilmekte idi:

²¹ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-14.

“16 Nisan 1921’de halen Artvin’de bulunan Alay²² Kumandanı Yarbay Hilmi Bey Şindoban’da²³ Milletvekili Hilmi Bey’in²⁴ yanına gelmişti. Milletvekili Hilmi Bey ile ne konuşulduğunu bilmiyorum. Yalnız Hilmi Bey bize Mutasarrıflık Vekâleti²⁵ tarafından verilmiş bir emri gösterdi. Bu emirde Şavşat’ta Çanşiroğlu Mehmed Efendi, Fuad Bey, Çeçoğlu Molla Yusuf ve Ahmed Fevzi Efendi’nin tutuklanması ve bu işin yapılması için de Teğmen Hilmi Efendi’nin kumandasında bir bölüğün 17 Nisan 1921’de geleceği, bu bölüğün emrinde bulunacağı yazılıydı.

“Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi bu günlerde yine faaliyette bulunuyordu. Merkez Mokda köyü idi. 17 Nisan’da Mokda’dan Verhunal²⁶ istikametine hareket ettikleri haber alınmıştı. Yarbay Hilmi Bey, 17 Nisan’da, Şindoban’dan hareket etti. Aynı gün akşam üzeri Ardahan’dan bölük geldi. Milletvekili Hilmi Bey de Şavşat’a geçti. Bölük mevcudu 30-40 asker olduğundan altısı Şavşat’ta bırakılarak, gerisi Teğmen Hilmi Efendi ile birlikte Mokda köyüne getirildi. Şavşat’ta kalan altı asker ve elde mevcut üç jandarmaya, ahalden beş-altı kişi de ilâve edilerek bir müfreze oluşturuldu. Bu müfreze de Kotetris yoluyla gecedan hareket ettirildi²⁷. Mokda’ya gönderilen bir adamla Ahmed Fevzi Efendi’nin buradan Verhunal, Hantuşet²⁸ üzerinden Mamanelis²⁹ istikametine hareket ettikleri öğrenildi. 18 Nisan 1921’de Kotetris’te çarpışmanın başladığı bir yaralı olduğu, dört kişinin tutuklandığı haber alındı. Bu tutuklular Şavşat’a getirildi.

“Teğmen Hilmi Efendi’den gelen raporlarda Kotetris’te toplananların 60 kadar silahlı kişi olduğu, çarpışma üzerine askeri görerek kaçtıkları ve Ahmed

²² 18. Alay

²³ Şindoban, Şavşat ilçesine 20 km uzaklıkta Üzümlü köyü yakınlarında bir mevki.

²⁴ Hilmi Bey, o tarihlerde Ardahan’ın Türkiye sınırları içine alınması dolayısıyla, mecliste milletvekillerinin de bulunması gereği yapılacak seçimlere katılmak için İdare-i Mülkiye Amirliği’nden istifa etmiş ve Ardahan’dan Şavşat’a gelmişti. Nitekim seçimlerde kazanacak, meclisteki milletvekilliği görevine 30 Temmuz 1921’de başlayacaktı (TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-15).

²⁵ Ardahan Mutasarrıflık Vekâleti

²⁶ Verhunal, Şavşat’a 17 km, Artvin’e ise 82 km uzaklıkta bulunan ve şimdiki adı Karağaç olan köy.

²⁷ Şavşat’ta oluşturulan bu küçük müfrezede Şavşat Belediye Başkanı Necib Bey de bulunmakta idi. Şavşat Kaymakam Vekili İsa Bey tarafından bu müfreze ile birlikte Kotetris istikametine gönderilmişti (TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-20).

²⁸ Hantuşet, şimdiki adı Hanlı olan bu köy, Verhunal gibi Şavşat’a 17 km, Artvin’e 82 km uzaklıkta bulunmaktadır.

²⁹ Mamanelis, Şavşat’a 6 km, Artvin’e 71 km uzaklıkta bulunan ve şimdiki Yavuzköy’ün eski adıdır.

Fevzi Efendi'nin 10-15 arkadaşıyla firar ettiği yazılıydı. 18 Nisan 1921'de asker toplandı ve takibat durdu. 19 Nisan 1921'de Milletvekili Hilmi Bey tutuklananlara nasihat ederek salıverdi.

“Meydana gelen olay Ardahan Mutasarrıflık Vekâleti'ne Milletvekili Hilmi Bey tarafından bildirildi. Mutasarrıflık Vekaleti de olayın meydana geliş şekli ve sebebinin soruşturulmasını istedi. Fakat Hilmi Bey bu görevi kabul etmedi ve aynı bir soruşturma heyeti gönderilmesini istedi”³⁰.

Bu arada casus Nuri'nin yakalanması ve Şavşat Kaymakam Vekili İsa Bey'in Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat'ta neden olduğu olay hakkında Ardahan Mutasarrıflık Vekâleti ve II. Fırka Kumandanlığı'na ulaşan raporun içeriği ve büyük kötülükler çıkması ihtimaline karşı acilen bir müfrezenin gönderilmesi ricası üzerine harekete geçilmiş, çasus Nuri marifetiyle tespit edilen isimlere bakıldığında Ahmed Fevzi Efendi'nin isminin de görülmesi, II. Fırka Kumandanlığı'nda Batumlu Sancakbeyoğullarıyla birlikte çalışanların faaliyete geçtikleri hükmüne yol açmış, daha önce kararlaştırıldığı üzere Artvin'de bulunan 18. Alay Kumandanı Yarbey Hilmi Bey'i makineli tüfek ve piyadeden oluşan küçük bir müfreze ile Fırka Emir Subayı Yüzbaşı Recep Efendi'yi bu göreve memur ederek derhal hareket etmelerine emir verilmişti³¹.

Yarbey Hilmi Bey'in Ardahan'da, Recep Efendi'nin Artvin'de, aldıkları şifahî talimat gereği, casus Nuri'den isimleri tespit edilen kişileri gürlütüsüz, dışarı ve aksi bir tarafa dağılmadan apansız yakalayıp Ardahan'a göndermeleri gerekmekte idi. Her iki subay bu görevi, herhangi bir olay çıkmasına meydan vermeden gayet hakimane ve ciddi bir şekilde yerine getirmiş ve isimleri alınan kişileri Ardahan'a sevk etmişlerdi³².

Casus Nuri'nin itiraflarıyla, Bolşeviklerin himayesinde, Batum, Çürüksu, Acara'nın muhtariyetine katılmak fikriyle çalıştıkları anlaşılan ve bu hususta oynadıkları roller yine casus Nuri tarafından ayrıntısına kadar bildirilen ve Artvin, Şavşat ve Ardahan'dan tutuklanarak sorgulanmak üzere Ardahan'a getirilen bu kişilerin sayısı 20-25 kişi idi. Tutuklananlar arasında Artvin Kaymakam Vekili Ömer Kâmil Bey ile Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine mensup bazı kişiler de bulunmakta idi. Bunların bir günde ifadeleri alınarak, casus Nuri ile yüzleştirilmeleri yapılmış, sonuçta ikisi hariç³³ diğerleri serbest bırakılmıştı.

³⁰ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-10; 19-9.

³¹ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-14.

³² TİTE Arşivi, K.96, G.19, B:19-13.

³³ Tutuklananlar arasında serbest bırakılmayan bu iki kişiden biri Aksakaloğlu Mustafa, diğeri Cumhuroğlu Mustafa idi. Bu şahıslar eskiden Sancakbeyoğlu Mehmed Bey ile çalıştıklarını itiraf etmişler ancak Osmanlı hükümetine kaldıklarından dolayı mutlu

Yirmibeş kişi verdikleri ifadelerde önceden Sancakbeyoğlu Mehmed Bey cemiyetine mensup olduklarını ayrıca bu şahıslardan bir kısmının da, Batum'un İngiliz idaresi zamanında, polis, komiser jandarma kumandanı gibi memuriyetlerde İngiliz memuru olarak görev aldıklarını, bazılarının da Denikin³⁴ memuru olduklarını itiraf ettikleri fakat Türk askeri geldikten sonra ağır emeller peşinde koşmaktan vazgeçtiklerini söylemişlerdi.

II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey'in soruşturma yapmak üzere Kurmay Başkanı Binbaşı Mustafa Bey'e gönderdiği casus Nuri'nin alınan ifadeleri doğrultusunda yukarıda bahsedilen gelişmeler olurken, soruşturmayı yürüten Mustafa Bey, o tarihlerde Artvin ve Şavşat bölgelerinde birçok kişinin İngiliz tahriklerine alet ve aracı olduğunu hatta "Artvin Milletvekillerinin"³⁵ B.M.M. gerisinde "İngilizler Batum'dan gitti. Fakat hâlâ paraları Artvin'de çalışıyor" şeklinde söylemlerde bulduklarının da doğrulandığını³⁶ belirtmekte idi.

Bolşeviklerin himayesinde Batum, Çürüksu ve Acara'nın muhtariyetine katılmak için, Artvin, Şavşat ve Ardanoç'ta bazı kişilerin Batumlu Sancakbeyoğlu Mehmed Bey cemiyeti ile birlikte çalıştıklarına dair, Ardahan'da yakalanan casus Nuri'nin itirafları ve elde edilen listede Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi'nin isminin yer alması ve yine başında onun isminin geçtiği Şavşat olayının eş zamanlı ortaya çıkması, Türkiye aleyhinde yapılan çalışmaların artık uygulamaya konulduğu şüphelerinin kuvvetlenmesine, doğal olarak aralarında bir bağ kurulmasına sebep olmuş ve askeri tedbirlere başvurulmasını gerekli kılmıştı.

İşte tam bu gelişmelerin yaşandığı sırada Ahmed Fevzi Efendi 19 Nisan 1921 gecesi Ardahan'a gelmiş, Şavşat'ta meydana gelen olayla ilgili sorgulaması yapılmıştı. Burada yapılan sorgulamada Ahmed Fevzi Efendi, Şavşat Kaymakam Vekili İsa Bey'in Ardahan Mutasarrıflık Vekaleti ve II. Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği raporda yazdıklarınınkinden tamamen aksi bir yönde ifade vermiş ve bu olayın farklı bir içyüzü olduğunu ortaya koymuştu.

olduklarını, bu gibi ihaneti asla kabul etmeyeceklerini söylemeleri üzerine casus Nuri sıkıştırılmış onun eski ifadelerinde ısrarı ve Sancakbeyoğlu Mehmed Bey cemiyeti ile ilgilerinin kuvvetli olduğunu tekrarlaması üzerine, bu iki kişi Cepheden emir gelinceye kadar tutuklu kalmışlardı (TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-13).

³⁴ Anton Ivanovich Denikin, Bolşevik İhtilâli'ne karşı İngilizler tarafından desteklenen Beyaz Ordu generallerinden (Bkz.Dimitry V.Lehovich, White Against Red-the Life of General Anton Denikin, New York, W.W.Norton, 1974).

³⁵ I. Dönem T.B.M.M'de Artvin Milletvekilleri yoktu. Mustafa Bey'in kastettiği Batum yada Ardahan Milletvekilleri olsa gerektir.

³⁶ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-12.

Ahmed Fevzi Efendi, 11. Alay Kumandanı Şükrü ve 8. Alay Kumandanı Atif Beylerin izniyle, Şavşat kazası dahilinde halkın Türk Hükümeti'ne karşı hislerinin ne derecede olduğunu anlamak ve Hamşizade ailesinin milletvekili olmak düşüncesiyle halkı kışkırtıp imza toplayarak kendi milletvekilliğini çürütme gayreti içinde bulduklarından, bu husustaki esas fikrin ne olduğunu öğrenmek amacıyla halkın Şavşat hükümeti önünde silahsız olarak topladığını³⁷ beyan etmişti. Yani Ahmed Fevzi Efendi Şavşat'ta meydana gelen olayın, İsa Bey'in yazdıklarının aksine hükümet aleyhine değil Hamşizadeler aleyhine olduğunu belirtmiş, halkın Hamşizadelerin zulmünden kurtarılmasını istemiştir³⁸.

Ahmed Fevzi Efendi'nin Hamşizadelerle ilgili bu sözlerine, Şavşat Müftüsü Süleyman Efendi açıklık getirmekte idi. Buna göre, daha havalinin İngiliz istilasında bulunduğu zamanlar memleketi T.B.M.M. Hükümeti ile birleştirmek bahanesiyle Hamşioğlu Necib Bey'in millettan zorla aldığı vekaletnâme ile B.M.M.'ne vekil gittiği, orada aldığı bir buçuk para ve binbaşılık rütbesiyle Gürcü askeri önünden memlekete girdiği, onun bu hıyanetliğinden dolayı, milletin yeniden Ahmed Fevzi Efendi'yi vekil seçerek Ankara'ya gönderdiği, bu sebeple Hamşioğulları ve Ahmed Fevzi Efendi'nin ailece aralarının açıldığı, memleketin geri alınmasıyla Ahmed Fevzi Efendi'nin alkışlar arasında gelmesinin öteden beri hakim olan beyler için bir darbe sayılacağını anlayan birkaç beyin, daha doğrusu vatan hainlerinin Ahmed Fevzi Efendi'yi mevkünden düşürmek için her bir vasıtaya başvurmaktan geri durmadığını belirtmekte idi. Süleyman Efendi'nin tanık olduğu ve duyduklarına dayanarak verdiği bu bilgiler, her iki taraf arasında yaşananların bir geçmişi olduğunu ortaya koymakta idi.

Süleyman Efendi, Ahmed Fevzi Efendi'nin neden olduğu Şavşat hükümet dairesi önündeki olaya değinerek, onun burada toplanan ahaliye, Müdafaa-i Milliye üyelerini seçmelerini, B.M.M.'nin yegâne himayeleri ve millete hak ve doğruyu gösteren konuşmalar yaptığını, ancak kendisini sevmeyen Hamşioğulları ve yakınlarından oluşan hükümetin bunu resmi çevrelere bir isyan olarak bildirdiğini, Ahmed Fevzi Efendi'nin onların vahşetinden korktuğu için yanında gezdirdiği dört-beş silahlı adamın varlığını isyan delili olarak gösterdiklerinden bahisle, hükümet dairesi önünde silahlı bir çatışma ve vesair kötü bir hareket olmadığını fakat gittikçe Hamşi beylerin gazabını kazanan Ahmed Fevzi Efendi'nin, olayın ertesi günü muhafızlarıyla Ardahan'a giderken yol üzerinde misafir kaldığı Kotetris köyünün Hamşioğlu Necib Bey ve adamları tarafından basıldığını, Ahmed Fevzi Efendi'yi teslim etmedikleri için, muhafız ve köylülere birçok hakarete bulduklarını, hatta

³⁷ TİTE Arşivi K.96, G.19, B.19-6.

³⁸ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-14.

Ahmed Fevzi Efendi'nin muhafızlarından birinin yaralandığını üzüntüyle öğrendiğini³⁹ belirtmekte idi.

Bu arada Ahmed Fevzi Efendi, Şavşat olayı ve Hamşizadelerle ilgili sözlerinin ardından casus Nuri ile yüzleştirilmiş, bu sorgulamanın ne kadar zorunlu bir sebeple yapıldığı kendisine izah edilmişti. O da askerî açıdan bu teyakkuz halini takdire değer gördüğünü, Artvin, Şavşat ve Ardanuç'a birer askerî kaymakam gönderilmesini rica etmişti⁴⁰.

Ahmed Fevzi Efendi, bu sorgulamadan sonra aynı gece Cephe Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ile görüşmek üzere Kars'a gitmek arzusunda olduğunu ve bu nedenle müsaade buyrulmasını isterken, Hamşizadelerin bir suikastine uğrama tehlikesine karşı da yanına bir muhafız verilmesi ricasında bulunmuştu. Bu ricası kabul edilen Ahmed Fevzi Efendi'ye, yolda üşümemesi için II. Fırka tarafından tahsis edilen karargâh faytonuyla ve bir muhafız eşlik etmiş böylece Ahmed Fevzi Efendi rahat bir şekilde Kars'a hareket etmişti.

Onun Kars'a hareket ettiği gün, genç bir öğretmen olan yeğeni Zihni Efendi Ardahan'a gelmiş, II. Fırka Kumandanı Vekili Yanyalı Mustafa Bey, kendisiyle görüşmüştü. Mustafa Bey'in Erzurum'da iken bir kez görüşüp tanıştığı Zihni Efendi'ye, dayısının Şavşat'ta çirkin bir işe sebebiyet verdiğini, Batumlu Mehmed Bey ile işbirliği edenlerden olduğunu eğer Hamşizade aleyhinde bir şey yapmış ise böyle kanun dışı silahlı ve silahsız birçok kişiyi ayaklandırma yoluna gitmeden kendilerine başvurması gerektiğini söylemiş, bu sözler üzerine Zihni Efendi, dayısının asla hükümet aleyhinde bulunmayacağını, eğer böyle bir fikir ve amacı varsa onu kimseye bırakmayıp, kendisinin öldüreceğini söylemişti. Zihni Efendi de dayısı gibi Hamşizadelerin zulmünden halkın kurtarılmasını istemiş, casus Nuri'yi de yüz göremediği kişilere kötülük eden bir adam olarak tanımlamıştı. O da aynı gün Kars'a hareket etmişti⁴¹.

Aradan iki gün geçtikten sonra Cephe Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa II. Fırka Kumandanlığı'na bir telgraf çekerek Batum Milletvekili Ahmed Fevzi ve yeğeni Zihni Efendilerin öteden beri Türk fikir ve amaçlarına hizmet eden kişilerden olduğu bir ay içinde görüş değiştirme ihtimallerinin bulunmadığı, Şavşat meselesinin iyi araştırılmasını ve Şavşat Kaymakamlığı'na tarafsız bir subayın vekâlet etmesini belirtmişti⁴².

³⁹ TİTE Arşivi, K.96, G.8, B.8.

⁴⁰ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-11.

⁴¹ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-14, 19-13.

⁴² TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-6.

Böylece Şavşat olayını soruşturmak ve Kaymakam Vekili İsa Bey'i azlederek yerini alması için II. Fırka doktorlarından Binbaşı Nuri Bey Ardahan'dan Şavşat'a gönderilmişti. Bir hafta sonra yeğeni Zihni Efendi ile birlikte Ardahan'a gelen Ahmed Fevzi Efendi burada II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey ile bir iki saat görüşükten ve Şavşat'a kaymakam vekili olarak Nuri Bey ile bir müfrezenin gittiğini öğrendikten sonra, korkusuz ve emin bir şekilde Şavşat'a dönmüşlerdi⁴³.

Şavşat olayı ve müteakip gelişmeler yukarıda bahsedildiği şekilde sona ermiş görünmekle birlikte, Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi ve arkadaşları⁴⁴ tarafından 3 Kasım 1921'de Elviye-i Selâse'ye⁴⁵ bir soruşturma heyeti gönderilmesi hususunda T.B.M.M'ne verilen bir önerge ile bu konu yeniden gündeme getirilecekti.

T.B.M.M'ne verilen bu önergede Elviye-i Selâse havalisindeki beylerin zorbalığı ve çıkarları nedeni ile masum halkın hükümetçe korunmadığı, hükümet memurlarının bunların etkisine kapılıp onların lehine hareket ettiği, yapılan birçok işin kanunsuz olması dolayısıyla, bölge halkının hükümet memurlarına duyduğu olumsuz hislerin dikkate alınacak dereceye vardığı ve özellikle Şavşat havalisinde devam edegelen derebeylerin zulüm ve yolsuzluklarını sona erdirecek hususları yerinde görüp uygulama görev ve yetkisine sahip, meclis tarafından seçilecek üç kişilik bir teftiş heyetinin bölgeye gönderilmesi⁴⁶ istenmekte idi.

Bu önerge dolayısıyla Ahmed Fevzi Efendi mecliste yaptığı konuşmada, memleketindeki derebeylerin baskı ve zulmünden bahisle Şavşat'ta meydana gelen olay ve gelişmelere sözü getirerek, bu derebeylerin millet için çalışan namuslu insanları "Bolşevik oldu" "Hükümete isyan etti" şeklinde iftiralarla, o havalî kumandanlarına resmî emirler yazdırıp, peşlerine müfrezeler gönderdiklerini, millet uğrunda can feda etmiş bu insanların süngüler arasında getirilip dövülerek tutuklandığını, kendisinin de tutuklananlardan birisi olduğunu⁴⁷ belirtmekte idi. Mecliste aynı mealde bir konuşma ile Ahmed Fevzi Efendi'yi destekleyen Kars Milletvekili Fahreddin Bey, daha önce bahsedilen açıklamaların aksine Ahmed Fevzi Efendi'nin Ardahan'a geldiğinde sorgulanmadan hapse gönderildiğini, askerlerin gözetimi altında Kars'a götürülüp burada dört gün tutuklu kaldığını, fotoğraf ve kimliğini bizzat

⁴³ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-13.

⁴⁴ Batum Milletvekili Ahmed Akif (Suner), Kars Milletvekilleri, Fahreddin (Erdoğan), Ali Rıza (Ataman), Cavid Bey.

⁴⁵ Üç Sancak, Kars, Ardahan, Batum.

⁴⁶ T.B.M.M ZC, XIV, T.B.M.M Matbaası, Ankara, 1958, s.36.

⁴⁷ T.B.M.M ZC, XIV, s.54-55.

kendisinin göndererek, hapisshaneden çıkarılması için başvurduğunu, ancak bundan sonra serbest bırakıldığını belirterek, sorumlular hakkında soruşturma açılmasını istemekte idi⁴⁸. Fahrettin Bey, bu sorumlulardan biri olarak; II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey'i göstermiş onu Ardahan'a gelen Ahmed Fevzi Efendi'yi sorgulamadan hapse, oradan da askerlerin gözetiminde Kars'a göndermekle suçlamış idi. Ancak tartışmalar bir sonuca ulaşamadığından konu 7 Kasım'da görüşülmek üzere tekrar meclise taşındı. Yalnız 3 Kasım'da Karesi⁴⁹ Milletvekili Vehbi (Bolak) Bey'in konunun ilgili vekillerin huzurunda görüşülmesi önerisi ve bu önerinin kabulü üzerine 7 Kasım'daki meclis görüşmelerinde Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa da hazır bulunmakta idi.

Elviye-i Selâse'ye bir soruşturma heyeti gönderilmesi ile ilgili önerge dolayısıyla bu defa söz hakkı alarak konuşan Kars Milletvekili Ali Rıza Bey'di. Ali Rıza Bey, Elviye-i Selâse'de meydana gelen geçmiş ve yeni pek çok olaya değinerek, bölgedeki derebeylerden ve bunların zeki olanlarından bahisle sonunda Ahmed Fevzi Efendi'nin Ardahan'da tutuklanmasını bu zeki derebeylerin işi olduğuna⁵⁰ bağlamakta idi.

Ali Rıza Bey'den sonra Batum Milletvekili Akif Bey konuyla ilgili yaptığı konuşmada, casus Nuri olayı ve onun Gürcü taraftarı iftiraları ile Artvin Kaymakam Vekili Ömer Kamil Bey başta olmak üzere, bölgede pek çok aydının tutuklandığı Ahmed Fevzi Efendi'nin ise, Şavşat'ta askerî takibata uğradığı, Ardahan'a geldiğinde, II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey tarafından sorgulanmadan tutuklanıp Kars'a sevk edildiği ve orada hapsedildiği hususuna değinerek aslında Artvin ve çevresinde gerçekleşen tutuklama ve Ahmed Fevzi Efendi'nin Kars'ta hapsedilme işinin, II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey'in Şavşat'tan aldığı talimat üzerine olduğunu, casus Nuri'nin sadece buna alet edildiğini, bütün bu iftira ve dolap işinde Hilmi Bey'in oğulluğu Necib Bey ve eşinin tavsiyesiyle Ahmed Fevzi Efendi'yi milletvekilliğinden düşürülmesi ve Artvin'de tutuklananlara şahsî husumetinden ileri geldiğinin anlaşıldığını, bir kişinin keyfi için hükümete dayanarak yapılmış baştan aşağı zulüm ve kanunsuzluk olan bu işin önüne, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın geçerek B.M.M.'nin adaletini ispat ettiğini⁵¹ belirtmekte idi.

⁴⁸ T.B.M.M ZC, XIV, s.56.

⁴⁹ Karesi, bugünkü Balıkesir olan bölge merkezi.

⁵⁰ Geniş bilgi için bkz. T.B.M.M ZC, XIV, s.107-114.

⁵¹ T.B.M.M ZC., XIV, s.115-116.

Bu önerge ile ilgili görüşmeler sonunda Elviye-i Selâse'ye gönderilmesi istenen teftiş heyetinin meclis içinden seçilmesini değil, bu hususun hükümet tarafından halledilmesi daha uygun görülmuş ve önerge Dahiliye Vekaleti'ne havale edilmişti⁵².

7 Kasım'da Elviye-i Selâse'ye bir soruşma heyeti gönderilmesi ile ilgili yukarıda bahsi geçen önergenin görüşmelerinde hazır bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa tarafından Şark Cephesi Kumandanlığı'na 9 Kasım 1921'de bir telgraf gönderildi. Şark Cephesi Kumandanlığı'nun 4/5 Kasım 1921 tarihli şifre telgrafına cevaben yazılan bu telgrafta, Şavşat olayı meydana geldiğinde daha o zaman makamlarına bildirildiği beyan edilen raporun yerinde bulunmadığı ve bir suretinin yeniden kendilerine gönderilmesi istenmekte idi. Fevzi Paşa meclisin 7 Kasım 1921 tarihli oturumuna tarih vermeden değinerek, Heyet-i Vekile huzurunda Kars milletvekillerinin mahallî idare aleyhine şikayette bulduklarını ve bunları uzun uzadıya anlattıklarını, ahalinin şikayetine neden olan durum ve şartların geniş ve derinlemesine bir soruşturmadan geçirilerek, tekrarının ortadan kaldırılmasını, sebep olanların asker olması dolayısıyla cezalandırılmalarını özellikle birçok siyasî akumun sahası olan bu havalinin anavatana bağlılığının ve ahalinin memnuniyetinin sağlanması hakkında görüşlerini bildirmesini Kâzım Karabekir Paşa'dan rica etmekte idi⁵³.

Kâzım Karabekir Paşa, 21 Kasım 1921'de gönderdiği cevabi telgrafta, Şavşat olayı ve meydana gelen gelişmelerin tarih olarak ortaya çıkışına ve bu bölgelerin Türk askerî birlikleri tarafından kurtarılmasından pek az sonraya rast geldiğine dikkat çekmekte idi. Bu sırada Dahiliye Vekâleti'nin tebligâtı üzerine derhal mülkî teşkilatlanmanın yapılmaya başlandığı, Filibeli Hilmi Bey'in mülkî idare amiri sıfatıyla uygun memurları seçtiği, ancak bu havalide uzun zamandan beri Rus ve Gürcülerin çıkarmış oldukları karışıklıklar ve kasden vermiş oldukları cüret ve fırsatları ile halkı bir esir gibi kullanmış Hamşizadeler ile diğer bey ve ağaların zulüm ve yolsuzluklarının görülmüş olduğunu belirtmekte idi. Kâzım Karabekir Paşa, bu ağa ve beylerin siyasî memurları mahiyetini alarak, tanınmış birkaç kişiyi idare ettiği ve bunların arasında eski İttihad ve Terakki Deleşesi Hilmi Bey'in ve kocası Hamşizadelerden elli yaşında bir hanımın da olduğunu daha sonra anlaşıldığını ifade etmekte idi. Şavşat Hükümeti'nin soruşturması sonucunda ise Ahmed Fevzi Efendi'nin sebep olduğu Şavşat olayının nedenlerinin Hilmi Bey'in mutasarrıflığı sırasında emir almadığı halde sancak dahilinde seçim hazırlıklarına başlanmasına dair emir verdiği, bu seçimlerden kuşkulanan Ahmed Fevzi Efendi'nin Batum milletvekilleri kabul edilmeyecek, vekiller havaliden ise yeniden seçim yapılacak zannıyla,

⁵² T.B.M.M ZC., XIV, s.120-121.

⁵³ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-21.

milletvekilliğinin elden gideceğinden korkarak karşı tedbirlere başvurduğu, Hilmi Bey'in ahalide beylere karşı mevcut saygınlık durumunu dikkate almadığı ve son zamanlarda seçtiği Hamşi ailesinden İsa Bey'i Şavşat Kaymakamlığı'na, oğulluğunu Belediye Başkanlığı'na ve yine aile taraftarlarını jandarma, tahsildarlık, jandarma kumandanlığı gibi memuriyetlere tayin ettiği, bunlara karşı Ahmed Fevzi Efendi'nin Türkiye lehinde mesaisine rağmen bu uygun mevkiideki hükümetin Türkiye siyasetinde bile, Hamşizade ailesine yönelmesinden küskün olarak yeğeni Öğretmen Zihni Bey ile birlikte, halkın ince hislerini okşayarak kendi taraflarına çekmeye çalıştıkları ve çeşitli şekillerde beylerden rahatsız olan halkı onların aleyhine galeyana getirdiği ve nihayet kısmen silahlı bir halde halkı hükümet konağı önünde gösteri yapmak üzere topladığı, burada Ahmed Fevzi ile Hilmi Bey aileleri ve diğer Hamşizadelerin birbirlerine tehditkâr hareketlerde bulduklarının anlaşıldığını, Hamşizadelerden olan mahallî jandarma kumandanının emrinde olay yerine gelen milis jandarmaların Ahmed Fevzi Efendi'ye Hamşizadeler tarafından takip olunuyorum korkusunun verildiğini, sonunda her iki tarafın birbirine ateş açarak çatışmaya girdiğini, bunun bir saat sürdüğünü, sonra her iki tarafın dağıldığını belirten Kâzım Karabekir Paşa, bu olaya Şavşat Kaymakamı İsa Bey'in başka bir mahiyet verdiği o sırada Ardahan'da yakalanan casusun da Bolşevik eliyle müşterek bir teşkilatın Ardahan, Artvin havalisinde var olduğuna dair ihbarda bulunmasının olayın askerî bir müdahale ile ortadan kaldırılmasını gerekli kıldığını⁵⁴ beyan etmekte idi.

Kâzım Karabekir Paşa, B.M.M'nin Elviye-i Selâse'ye bir soruşturma heyeti gönderilmesi arzusuna bir şey denemese de, geldikleri takdirde bu havalie hiçbir şekilde mensubiyeti olmayan, gerçek duruma nüfuz edebilen kişilerden olmalarının arzu edildiğini, bu vesileyle çeşitli defalar bildirildiği gibi Elviye-i Selâse'de adil ve deneyimli bir hükümet heyetine ihtiyaç duyulduğunu, bu havalı halkının çeşitli akımların etkisi altında senelerce yaşayarak birçok macera geçirdiğini ve bu yüzden çok hassas olduğunu, bölgenin Türk idaresine girdiği günden itibaren hükümetin emir ve vergilerine tabî olduğunu ama buna rağmen eğitim ve imar adına henüz hiçbirşey yapılamadığını belirtmekte idi. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre, nahiye müdürlüklerinin kaldırılması ve seçimle tayini hususunda Elviye-i Selâse'de kabul edilen ve uygulanan idare tarzının halâ uygun gelmediğini ifade eden Kâzım Karabekir Paşa, bunun halkı memnun etmeyen sebeplerden birini teşkil ettiğini, çünkü bölgelerinde halkın yerlisinin aciz ve fakir, diğer kısmının derebeyi olarak daima halka hükmettiğini, nahiye müdürlüklerine ister istemez seçilenlerin hep bu hakim tabaka olduğunu, böylece kendi nüfuzlarına hükümet kuvvetini de katanların, halkı iki kat

⁵⁴ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-8, 19-7.

soymakta büyük bir cüret ve yetki kazanmış olduklarını ifade etmekte idi. Halkın bu mahkumiyeti kendiliğinden şikayete muktedir olmadığını, ruhlarına sinen bey ve ağaların nüfuzuna boyun eğmekten başka çare bulamadıklarını, halkın zorluk ve ihtiyaçlarını anlamak üzere herhangi bir münasebetle onlarla doğrudan doğruya temas eden memurların, hiçbir işte başarılı olmadıklarının örnekleriyle doğrulandığını belirten Kâzım Karabekir Paşa, halkı hükümete memnuniyetten uzaklaştıran diğer bir sebebin de, jandarmaların yerli ve çoğunlukla bu nüfuz sahibi beylerin maiyeti olan ahalden teşkil edilmesi ve halkın birçok zararının jandarmaların insafsızca yaptıkları baskı ve zorbalıktan kaynaklanması olarak ifade etmekte, üçüncü bir sebebin de, emniyet ve inzibat teşkilatının geniş bölgelere yetersiz gelmesi ve tamamen düzensiz olması ile yerli memurların taraftarlıkta pek ileri gitmeleri olarak görmekte idi. Kâzım Karabekir Paşa bütün bunlara rağmen son zamanlarda bu bölgeye dışardan gelen memurların çoğalmakta olduğunu böylece bu sakıncanın ortadan kaldırılacağını vurgulamakta idi.

Kâzım Karabekir Paşa hükümetin halka ilgisini gösterecek onu düşündüğünü, menfaatlerini koruduğunu ve gelişmesine çalıştığını ispat edecek bir şekilde iyi niyetle işe başlayacağı teşebbüslerin, büyük bir sadakat ve muhabbet sağlayacağını özellikle Bolşevik cephesinde bulunan yerlerdeki hükümetlerin bu tarz faaliyetlere başlamasının gerektiğini, aksi takdirde halkın hükümetten soğumasının ve onların hissiyat ve ruhiyatının yavaş da olsa Bolşevik propagandalarına kapılmasının kaçınılmaz olacağını ifade etmekte idi.

Askeriyenin halka zarar getirdiği iddialarına rağmen, ordunun özellikle Elviye-i Selâse dahilinde halka gösterdiği himaye, muhabbet, ilgi ve yardımın mülkî hükümet teşkilatınca da çok yüksek ve kıymetli olduğunu ifade eden Kâzım Karabekir Paşa, ordu mensupları hakkında şikayetlerin hemen tamamının halkın menfaati karşısında şahsî zararlara uğrayan ve tahakküme fırsat bulamayanlar tarafından ortaya çıkarıldığını, söz konusu meselelerin takibi halinde meydana çıkabileceğini, orduya ait diğer şikayetlerin de madde halinde açıkça yazılıp, yapılacak soruşturmaya esas tutulacağını, yine ordunun dışarıyla ilgili meseleler hakkında tabiatıyla mahallî hükümetlerce gereken takibatın yapılabildiğini ve gerçek durumun takdir ve aydınlatılmasına vesile olmak üzere yukarıdaki bilgileri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne arz etmekte idi⁵⁵.

Kâzım Karabekir Paşa, Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat'ta başlattığı olayla, bölgede yaşananları, aslında bölgenin sosyal ve siyasal gerçekleriyle ortaya koymakta, değerlendirmelerini bu hususiyet ve hassasiyet içinde özenle yapmaktaydı.

⁵⁵ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-2, 19-1.

Ardahan ve Artvin'in anavatana kavuşması ve hemen ardından bölgede mülkî teşkilatlanmanın başlamasıyla ortaya çıkan Şavşat olayı, bölgede o güne has olmayan tarihi gerçekleri su yüzüne çıkarmıştı. Bu özellikle Artvin ve çevresinde var olan ağa ve beylerin durumu ve onların uyguladıkları tahakkümle ilgili gerçeklerdi. Halk onlardan şikayetçi idi. Bu durum TBMM'de Elviye-i Selâse milletvekilleri tarafından da dile getirilmişti. Ancak halkın şikayetlerine kulak verilmemiş, mülkî teşkilatlanmada bile bu ağa ve beylerin sözleri geçmiş istedikleri yapılmış, hatta bu teşkilatlanma içinde kendileri veya adamları yer almış, bölgede bulunan askeri makamlar da etkileri altına alınmıştı. İşte bu iddia ve ithamlarla öncelikle bölgede hemen sınır ötesinde devam edegelen siyasî ve askerî karışıklık, sınırları içinde ve dışında her türlü tehlike ve propagandalara karşı teyakkuz halinde bulunan askerî makamları oldukça zor bir durumda bırakmıştı.

Ahmed Fevzi Efendi Şavşat olayı ve akabinde yaşadıklarından Hamşizade ailesini sorumlu tutmakta idi. Bu aile bölgede tanınmış ve halkın tahakkümünden şikayet ettiği bir bey ailesiydi. Ardahan ve Artvin anavatana kavuştuktan sonra, mülkî idare amiri sıfatıyla bölgede mülkî atamaları, yerli jandarmalar dahil, bütün memuriyetlere seçim ve tayin işini yapan Filibeli Hilmi Bey, yukarıda temas olduğu gibi bu aileye mensuptu ve Hamşizade Şerif Paşa'nın damadı idi. Hilmi Bey'in Şavşat Kaymakam Vekaleti'ne atadığı İsa Bey kayınbiraderi, Belediye Başkanı Necip Bey oğulluğu, aynı zamanda İsa Bey'in yeğeni idi.

Bu durum hükümet ile Hamşizade ailesinin ilişkilerinin yakınlık ve derecesini bütün açıklığıyla ortaya koymakta idi.

Şavşat olayının meydana gelmesi üzerine, Ardahan ve Artvin havalisinde halk ile beyler arasında büsbütün gerginleşen durumdan uzaklaşmak, hükümetin nüfuzunu derebeylerin rekabetinden kurtarmak ve aynı zamanda halkın defalarca yaptığı şikayetlerin soruşturması sayılmak üzere Hamşizadelerden Ardahanlı Celâl ve Rasim Beyler idareten Kars'a gönderilmiş, daha önce bahsedildiği üzere Şavşat Kaymakam Vekili İsa Bey görevden alınmıştı. Ancak Ahmed Fevzi Efendi birçok kez başvurarak yazmış olduğu raporlarda, bütün Hamşizade ailesinin Ardahan ve Artvin'den uzaklaştırılmasını istemişti⁵⁶.

Aslında Şavşat olayı bölgede bey ve ağaların durumunu ortaya koymanın ve dikkat çekmenin yanı sıra, Filibeli Hilmi Bey'in İdare-i Mülkiye Amirliği sırasında, emir almadığı halde, sancak dahilinde seçim hazırlıklarına

⁵⁶ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-5, 19-4.

başlanmasına dair emir vermesi üzerine, bu seçimlerden kuşkulanan Ahmed Fevzi Efendi, vekiller o havaliden ise yeniden seçim yapılacak, Batum milletvekilleri kabul edilmeyecek zannı ve milletvekilliğinin elinden gideceği korkusuna kapılmış, halkın bey ve ağalara karşı ince hislerini çok iyi bildiğinden, Hamşızadeler aleyhine Şavşat hükümet konağı önünde halkı toplayarak galeyana getirmiş böylece Şavşat olayı ve akabinde yaşananlara sebebiyet vermişti.

Kâzım Karabekir Paşa, Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat'ta hükümetin bilgisi dışında sırf kendi fikir ve teşebbüsü, şahsî hırs ve gareziyle böyle bir olaya meydan verdiğini belirtmekte idi. Tabii bu arada Ardahan'da yakalanan casus Nuri isimli şahsın Bolşevik ve Gürcü taraftarı olmakla itham ettiği ve isimlerini verdiği şahıslar arasında Ahmed Fevzi Efendi ile bey ve ağalara karşı halkla birlikte hareket eden pek çok aydın bulunması ve bunların Ardahan'a getirilerek tutuklanması doğal olarak Hamşızadelerin işine yaramıştı. Fakat bu tutuklama esnasında darp ve hakaret etmekle suçlanan II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey hakkında Kâzım Karabekir Paşa, sınır civarında ve pek nazik bir devrede ilk şekillerine göre Bolşeviklere izafeten ihbar edilen ve ortaya konulan oldukça önemi bir olayın aydınlatılmasına mevcut imkân ve vesait çerçevesinde çalışmaktan başka bir şey yapmadığını⁵⁷ vurgulamakta idi.

Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat olayı ve müteakip gelişmeler sonunda Ardahan'a geldiğinde sorgulanmadan hapse gönderildiği ve askerlerin gözetiminde Kars'a götürülüp burada dört gün tutuklu kalmaktan sorumlu olarak II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey'i tutmuş ve onu kendisine kötü davranmakla itham etmişti. Oysa gerek II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey, gerekse Kurmay Başkanı Mustafa Bey'in konuyla ilgili raporlarında Ahmed Fevzi Efendi'nin Ardahan'a geldiğinde sorgulandığı hatta casus Nuri ile yüzleştirildiği, yapılan bu sorgulamada Şavşat'taki olay hükümet aleyhine değil, Hamşızadeler aleyhine olduğu belirtilmiş, ertesi gün cephe karargâhına gideceğini söylemesi ve yolda Hamşızadelerin muhtemel bir suikastine uğramamak için ricası üzerine bir muhafız asker eşliğinde karargâh faytonuyla Kars'a hareket etmesi sağlanmış hatta Kurmay Başkanı Mustafa Bey'in kaputunu yolda üşümemesi için Ahmed Fevzi Efendi'ye verdiği belirtilmişti.

II. Fırka Kumandan Vekili Yanyalı Mustafa Bey, Ahmed Fevzi Efendi'nin, "Ardahan'da karargâhta bir gece misafir kalmasının tutuklama sayılacağını bilemem" derken "Ardahan'dan Kars'a, Kars'tan Ardahan'a o vakit çamurlu, yağmurlu bir mevkide ancak iyi atlı dört günde gidip geleceğine ve cephe kumandanını görüp, derdini anlatması için vakit bulmak imkânına karşı,

⁵⁷ TİTE Arşivi, K:96, G.19, B.19-6.

Kars'ta dört gün tutuklu kaldığına da akıl erdiremem"⁵⁸ sözleriyle de Ahmed Fevzi Efendi'nin kendisi hakkındaki ithamlarına karşılık vermekte idi.

Yine Ardahan'da karargâh Kurmay Başkanı Mustafa Bey ise, Ardahan'dan Kars'a giderken Ahmed Fevzi Efendi'ye üşümemesi için verdiği kaputun iade edilmediğini belirterek, Ahmed Fevzi Efendi'nin Kars'ta tutuklanma hadisesinin kendilerine ait bir işlem olmadığını, bu durumu bilmediğini ancak bunun bir yanlışlık sonucu olabilme ihtimalini ortaya koymakta idi. Mustafa Bey'e göre, Ahmed Fevzi Efendi'nin arzusu üzerine kendisine refakat eden muhafız asker Kars'a geldiklerinde, kendisini serbest bırakmayı aldığı muhafaza görevi icabı uygun görmeyerek bırakmayıp, Merkez Kumandanlığı'na götürerek safiyane bir muhafaza şeklinde teslim etmiş olabileceği idi. Ahmed Fevzi Efendi eğer tutuklanması için Kars'a gönderilmiş olsaydı herhalde gerekçesinin Kars Müstahkem Mevkii Kumandanlığı'na veya Merkez Kumandanlığı'na bir yazıyla bildirmeleri gerektiğini, bu durumun Kars'ta yapılacak soruşturma ile ortaya çıkacağını, Artvin Milletvekili Akif Bey'in⁵⁹ Kanun-i Esasiye aykırı hareket ettiğine dair kendisine hiçbir şey söylemediğini⁶⁰ belirtmekte idi.

Karargâh Kurmay Başkanı Mustafa Bey ayrıca bu suçlamalar hakkında düşüncelerini şu sözlerle noktalamakta idi:

“Esasen dokuz ay önce Ardahan'dan ayrıldığımıza ve bir seneden beri Elviye-i Selâse'de faaliyete başlayan mahkeme kapıları herkese açık olduğuna göre, saldırıya uğrayanlar var idiye şüphesiz şimdiye kadar buralara müracaat olurdu. Ardahan'da askerî makamlar görevlerini ve vatanın yüksek menfaatlerini her şeyden yüksek tutarak yerine getirdiğine inanmaktadır”⁶¹.

Şaşat olayı ve arkasından bölgede yaşananlarla ilgili Elviye-i Selâse milletvekillerinin, bölgelerine bir soruşturma heyeti gönderilmesi hakkında T.B.M.M'ne verdikleri önerenin 7 Kasım 1921'de Dahiliye Vekâleti'ne havale edilmesi üzerine hükümet bu konuyla ilgilenerek karma bir soruşturma heyeti oluşturulmasına karar vermişti. Bu karma heyette Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti adına Tuğgeneral Ali Said (Akboytoğan)⁶² ile İnebolu Mevkii Kumandanı Muavini Süvari Yüzbaşı Vehbi ve eski Zonguldak Müfrezesi Kumandanı Yüzbaşı Cevad Rifat Beyler⁶³ yer alırken, Dahiliye Vekâleti adına

⁵⁸ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-13.

⁵⁹ Akif Bey Artvin değil, Batum milletvekili idi.

⁶⁰ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-11.

⁶¹ TİTE Arşivi, K.96, G.19, B.19-12.

⁶² TİTE Arşivi, K.96, G.26, B.26-2.

⁶³ TİTE Arşivi, K.96, G.26, B.26-11.

Trabzon Valisi Ebubekir Hazım (Tepeyran) ve Kütahya Mutasarrıfı⁶⁴ Maliye Vekâleti adına da Gümüşhane Muhasebecisi Kâmil Efendi⁶⁵ bulunmakta idi.

Elviye-i Selase Soruşturma ve İnceleme Heyeti adıyla görev yapacak olan bu heyet önce Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hesaplarını incelemek ve cemiyet hakkında yapılan şikayetleri soruşturmak⁶⁶ üzere Trabzon'a buradan da Ardahan ve Artvin'e gelerek Elviye-i Selâse hakkında mecliste dile getirilen şikayetleri soruşturacaktı.

9 Mart 1922'de Batum, Tiflis, Kars yoluyla Sarıkamış'a gelen heyet⁶⁷ bu tarihten itibaren beş aya yakın bir süre, Kars, Ardahan ve Artvin'de incelemelerde bulunacak⁶⁸ Temmuz 1921 tarih ve 133 sayılı anavatana katılan arazide icra edilecek mülkî teşkilata dair kanun⁶⁹ ile ilgili bölgede mülki yetkililerin görüşlerine başvurulmasının yanı sıra, Elviye-i Selase'nin idare şekli ve müstakil livalar hakkında⁷⁰ kendi görüşlerini de Dahiliye Vekâleti'ne bildireceklerdi.

Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat'ta neden olduğu olay, bölgede yaşanan gelişmeler ve T.B.M.M'de dile getirilen şikayetler konusunda, yeniden ilgili kişilerin tanıklıklarına başvurulacak, ancak yukarıda ayrıntılarıyla bahsedilen açıklamalar dışında herhangi bir bilgi heyete rapor edilmeyecekti.

⁶⁴ TİTE Arşivi, K.96, G.26, B.26-3.

⁶⁵ TİTE Arşivi, K.96, G.26, B.26-9.

⁶⁶ TİTE Arşivi, K.96, G.26, B.26-9.

⁶⁷ Varlık, 13 Mart 1338/1922, Sayı:36, Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988, s.1049.

⁶⁸ Ebubekir Hazım Tepeyran, Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982, s.92.

⁶⁹ T.B.M.M ZC., XI, T.B.M.M Matbaası, Ankara, 1958, s.172-182.

⁷⁰ TİTE Arşivi, K.96, G.26, B.26-16, 26-17.

BİBLİYOGRAFYA

- Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (ATASE)
Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)
Düstur, Tertib-i sani X, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1928.
T.B.M.M ZC., XI, T.B.M.M Matbaası, Ankara, 1958.
T.B.M.M ZC., XIV, T.B.M.M Matbaası, Ankara, 1958.
Karabekir, Kâzım, İstiklal Harbimiz, Merk Yayıncılık, İstanbul, 1988.
Konukçu Enver, Ardahan Tarihi, Ardahan Valiliği Kültür Yayınları, Ankara, 1999.
Özder, M.Adil, Kurtuluşunun 50. Yılı Dolayısıyla Artvin ve Çevresi, 1828-1921 Savaşları, Ankara, 1971.
Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri, Bombardıman, İşgâl ve Kurtuluş Tarihleri 1911-1922, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1977.
Tepeyran, E.Hazım, Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1982.
Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M I. Dönem 1919-1923, III., T.B.M.M Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
Takvim-i Vekâyi
Varlık

ABSTRACT

AHMED FEVZİ (ERDEM) BATUM REPRESENTATIVE AND ŞAVŞAT EVENT

Ardahan on February 23rd 1921 and Artvin on March 6th, 1921 were taken over from Georgians and reunited with Turkish land.

By the reunion of Ardahan and Artvin with motherland, the Representative of Turkish Grand National Assembly, Reserve Officer Hilmi Bey from Filibe started to establish the local administration as the Civilian Administration Chief. The IInd Division Commandership arriving in Ardahan with its headquarters on March, 25 1921 tried to help him.

However, the IInd Division Commandership had to try hard for things to go well since he had to be succesful in favor of the government without destroying the relations with Soviet Russian army from one side, and to prevent the harmful political movements making themselves felt in every part of the region on the other side as well as endeavoring with civilian and military matters.

In the meantime, an event caused by Batum Representative, Ahmed Fevzi Efendi in Şavşat, added another matter to present situation to be dealt with great importance and attention. This was about the position and despotism of the surviving aghas and feudal lords on the people during the local establishment. Şavşat event and the following events experienced in the region made it obvious, and put forward some sensitiveness to be taken in to account from the point of social and political aspects.

Key Words: National establishment in Ardahan and Artvin, Batum Representative Ahmed Fevzi (Erdem), Hilmi Bey from Filibe, Şavşat Event

ÖZET

23 Şubat 1921'de Ardahan, 6 Mart 1921'de de Artvin, Gürcülerden teslim alınarak, yeniden Türk topraklarına katıldı.

Ardahan ve Artvin'in anavatana kavuşmasıyla T.B.M.M Temsilcisi Yedek subay Filibeli Hilmi Bey, Mülki İdare Amiri sıfatıyla mahalli idareyi tesis etmeye başladı. Kendisine 25 Mart 1921'de karargâhıyla Ardahan'a gelen II. Fırka Kumandanlığı da yardımcı olmaya çalıştı.

Ancak II.Fırka Kumandanlığı'nın bu devrede işi oldukça zordu. Çünkü mülki ve askeri işlerle uğraş vermenin yanı sıra, bir yandan Sovyet-Rusya ordusuyla aray bozmaksızın hükümet lehine başarı sağlamak, diğer yandan da bölgenin her tarafında kendini hissettiren zararlı siyasi akımların önüne geçmek için çaba göstermekteydi.

İşte bu sırada Batum Milletvekili Ahmed Fevzi Efendi'nin Şavşat'ta neden olduğu bir olay, mevcut duruma önem ve özeni gerektiren bir başka meseleyi ekledi. Bu, bölgede varlığını koruyan ağa ve beylerin mahalli teşkilatlanma sırasındaki konumu ve halka yaptıkları baskılarla ilgiliydi. Şavşat olayı ve ardından bölgede yaşananlar,

bu durumu açıkça gözler önüne sererken, sosyal ve siyasi yönüyle de dikkat edilmesi gereken hassasiyetleri ortaya koydu.

Anahtar Kelimeler: Ardahan ve Artvin’de mahalli teşkilatlanma, Batum Milletvekili Ahmed Fevzi (Erdem), Filibeli Hilmi Bey, Şaşat Olayı